

6.2.16 ТАЪРИХИ АДАБИЁТ
6.2.16 ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ
6.2.16 HISTORY OF LITERATURE

5.9.2 ЛИТЕРАТУРА НАРОДОВ МИРА (ТАДЖИКСКО-ПЕРСИДСКАЯ ЛИТЕРАТУРА)
5.9.2 LITERATURE OF THE PEOPLES OF THE WORLD (TAJIK-PERSIAN LITERATURE)
5.9.2 АДАБИЁТИ ХАЛҚҲОИ ҶАҲОН (АДАБИЁТИ ФОРСУ ТОҶИК)

УДК 801.6

DOI 10.24412/3005-849X-2026-3-199-208

ЧАНД СУХАН ОИД	<i>Манонова Маҳфуза Тошпӯлодовна, муаллими калони</i>
БА АВЗОНИ АШЪОРИ	<i>кафедраи фанҳои гуманитарӣ ва китобиносии</i>
КИСОИИ МАРВАЗӢ	<i>факултети санъати МДТ “ДДХ ба номи академик</i> <i>Б.Гафуров” (Хуҷанд, Тоҷикистон)</i>
НЕСКОЛЬКО СЛОВ О	<i>Манонова Махфуза Тошпӯлодовна, ст. преподаватель</i>
МЕТРИКЕ	<i>кафедры гуманитарных и библиотечных дисциплин</i>
СТИХОТВОРЕНИЙ	<i>факультета искусств ГОУ «ХГУ им. академика Б. Гафурова»</i>
КИСАИ МАРВАЗИ	<i>(Худжанд, Таджикистан)</i>
A FEW WORDS ON	<i>Manonova Makhfuza Toshpulodovna, senior lecturer of the</i>
THE METRE OF KISAI	<i>department of humanitarian and librarian discipline of the faculty</i>
MARVAZI'S POEMS	<i>of art under the SEI “KhSU named after academician B. Gafurov”</i> <i>(Khujand, Tajikistan) e-mail: mahfuza.manonova@mail.ru</i>

Авзони ашъори бозмондаи шоири барҷастаи нимаи дувуми асри X ва оғози асри XI Кисоии Марвазӣ ба риштаи таҳлил камида шудааст. Зикр гардидааст, ки ҳангоми таҳқиқи ашъори шоирони давраи Сомонӣ, ки девони онҳо то ба рӯзҳои мо омада нарасидааст, вазни шеър на аз рӯи мансубияти жанрӣ, балки тибқи порчаҳои шеърӣ муайян карда мешаванд. Баҳр ва авзони шеърҳои бозмондаи Кисоӣ ба тариқи зайл тасниф карда шудааст: ҳазач – 23 порчаи шеърӣ, рамал – 13, мутақориб – 2, музореъ – 28, мучтас – 21, хафиф – 14, мунсарех – 7, сареъ – 4 порчаи шеърӣ. Хулоса шудааст, ки вазни аз ҳама серистеъмол ҳазач, авзони хафиф ва рамал муътадилистеъмол мебошанд. Вазнҳои сареъ, мунсарех ва мунтақориб ба қатори вазнҳои камистеъмол дохил мешаванд. Таҳлили интиқодии мақолаи П.Назирова, ки дар адабиётшиносии тоҷик мақолаи ягонаи бахшида ба мавзуи мавриди баҳс маҳсуб мегардад, сурат гирифтааст.

Калидвожаҳо: адабиёти форсии тоҷикии асрҳои X-XI; ашъори Кисоии Марвазӣ; вазни шеър; ҳазач; хафиф; рамал; музореъ

Анализируется метрика сохранившихся до наших дней стихотворений выдающегося поэта второй половины X - начала XI веков, Кисаи Марвази. Отмечается, что при исследовании стихотворений поэтов Саманидской эпохи, чьи диваны не дошли до наших дней, размер стиха определяется не по жанровой принадлежности, а по стихотворным отрывкам. Метр и размер сохранившихся стихов Кисаи классифицированы следующим образом: хазадж – 23 стихотворных отрывка, рамал - 13, мутакариб – 2, музоре` – 28, муджтасс – 21, хафиф – 14, мунсарех – 7, саре` - 4 стихотворных отрывка. Сделан вывод, что самым частопотребительным размером является хазадж; метры хафиф и рамал относятся к умеренно употребительным. Малоупотребительными являются метры саре`, мунсарех и мутакариб. Осуществлен критический анализ статьи П. Назировой, единственной в таджикском литературоведении, посвященной рассматриваемой проблеме.

Ключевые слова: персидско-таджикская литература X-XI веков; творчество Кисаи Марвази; стихотворный метр; хазадж; хафиф; рамал; музоре`

The article analyzes the meter of the extant poems of Kisi Marwazi, a prominent poet of the late 10th and early 11th centuries. It notes that when studying the poetry of Samanid-era poets whose divans have not survived, the poetic meter is determined based on the verse fragments themselves rather than on genre classification. The meters and forms of Kisi's extant verses are classified as follows: hazaj – 23 poetic excerpts; ramal – 13; mutaqarib – 2; muzari' – 28; mujtath – 21; khafif – 14; munsarih – 7; and sari' – 4. It is concluded that hazaj is the most frequently used meter, while khafif and ramal are moderately common. The sari', munsarih and mutaqarib meters are rarely used. A critical analysis is presented of the article by P. Nazirova—the only study in Tajik literary scholarship dedicated to the issue in question.

Key-words: Persian-Tajik literature of the X-XI cc; creation of Kisi Marwazi; written meter; hazaj; khafif; ramal; muzari'

Ашъори бозмондаи Кисоии Марвазӣ, яке аз шоирони номдори асри X борҳо дар Эрону Тоҷикистон дар шакли маҷмуаву намунаҳои дастаҷамъии ашъори парокандаи шоирони ин давр ба таъб расидааст. Муаллифони ҳамаи пешгуфторҳои маҷмуаи ашъори Кисоӣ ба ғайр аз тарҷумаи ҳолу эҷодиёти шоир ба таври мухтасар роҷеъ ба сабки эҷодиёти Кисоӣ, махсусан тасвири манзараҳои табиат, истифодаи санъатҳои бадеӣ, содагӣю равонии забон ва ғайра сухан рондаанд. Вале то ҳоё, ки мо огоҳ ҳастем, роҷеъ ба вазни ашъори Кисоӣ ҳамагӣ як мақолаи П.Назирова [1] ба нашр расидааст, ки баъзе мулоҳизаҳои муаллиф баҳсбарангез мебошад. Бинобар ин, тасмим гирифтём роҷеъ ба баъзе масъалаҳои вазни ашъори Кисоии Марвазӣ изҳори андеша намоем.

«Вазн ва қофияву радиф дар шеър аз омилҳои муҳимме барои боз ҳам хушоҳангу гушнавоз гардидани мусикии шеър ба ҳисоб мераванд» [2, 115]. Истифодаи вазни ҳос ва қофияву радиф дар шеър омилҳои таъсирбахшиву афзункунандаи ҷанбаи поэтикии шеъри шоир мебошанд. Вазн бино ба таърифи М.Назиркул: «...назм ва таносуби ҳоссе, ки баъд аз ҳичоҳи кӯтоҳу дароз ва рукнҳо ҷудо кардани шеър ба вучуд меояд» [3, 9]. Дар ҳусуси ҷанбаи мусиқии вазн ҳамин муҳаққиқ ҷунин изҳор менамояд: «Баъд аз ба таври дуруст муайян кардани вазни шеър як навъ оҳанги махсус ҳам ба вучуд меояд, ки онро мусикии шеър мегӯем. Лаҳни мусиқоие, ки аз ин роҳ ҳосил мешавад, танҳо навъе аз мусикии шеър аст» [3, 9].

Маъмулан, ҳангоми таҳлили осори шоирони давраи Сомониён, ки девонашон дар даст нест ва аксаран аз онҳо порчаҳои алоҳидаи шеърӣ то замони мо расидааст, вазни ашъорро на аз рӯи абёт, балки аз рӯи порчаҳои шеърӣ муайян мекунанд [4, 131]. Дар ин маврид ҳам қасидаю ғазал, ҳам қитъаю рубой ва ҳам байтҳои алоҳида ҷун як порчаи шеърӣ пазируфта мешаванд. Ҳангоми муайян кардани вазни ашъори Кисоӣ ҳамин тартиб истифода шуд.

Мо вазни ашъори Кисоиро дар асоси маҷмуаи Муҳаммадамини Риёҳӣ «Зиндагӣ, андеша ва шеъри ӯ», ки 112 порчаи шеъриро дар бар мегирад ва як қасидаи навёфтаи Саидмуҳаммад Ҳусайни Ҳаким (Тақя кунад бар гумону кам кунад аз Ҳақ), яъне ҷамъан 113 порчаи шеърӣ санҷидем. Дар ин маврид тафовут дар шумори порчаҳои шеърӣ дар мақолаи П.Назирова ва баъзе ноҳамхониҳо дар муайян кардани вазни шеърҳо низ ба миён омаданд, ки дар поён ироа мегарданд.

Дар ашъори Кисоӣ аз 8 баҳри арӯз 24 вазн қорбааст гардидааст. Каммиату кайфияти истифодаи баҳру авзон дар ашъори Кисоӣ ҷунин аст:

I. Ҳазаҷ – 23 порчаи шеърӣ

1. Ҳазаҷи мусаммани солим - 4 порчаи шеърӣ

v - - - / v - - - / v - - - / v - - -

*Каманди зул/фро монад/, чу бар ҳам бо/фтан гирад,
Сипоҳи зан/гро монад/, чу бар ҳам то/хтан гирад [5, 75].*

2. Ҳазаҷи мусаммани аҳраби макфуфи маҳзуф ё мақсур - 8 порчаи шеърӣ

- - v / v - - v / v - - v / v - -

*Эй он, ки/ чуз аз шеърӯ/ газал ҳеч/ нахонӣ,
Ҳарғиз на/кунӣ сер/ дил аз тунбу/лу тарфанд [5, 76].*

3. Ҳазаҷи мусаммани макфуфи маҳзуф - 2 порчаи шеърӣ

v - - - / v - - - / v - - - / v - -

*Ҷаҳон ҷое/ ба талхӣ аст/, тухибаҳру/ пардаҳт,
Чуз ин бувад/ маро тамъу/ чуз ин бува/дам алчаҳт [5, 99].*

4. Ҳазаҷи мусаммани аҳраби макбузи абтар - 2 порчаи шеърӣ

- - v / v - v - / v - - - / -

*Норафта/ ба шоҳро/ҳи васлат го/ме,
Ноёф/та аз ҳусну/ ҷамолат ко/ме.
Ногоҳ шунидам аз фалак пайғоме,
К-аз захми завол нӯш бодат ҷоме! [5, 98]*

5. Ҳазаҷи мусаммани аҳраби макфуфи аҳтам - 1 порчаи шеърӣ

- - v / v - - v / v - - v / v ~

*Ин ҳасти/и ту ҳасти/и ҳасти ди/гар аст,
В-ин масти/и ту масти/и масти ди/гар аст.
Рав, сар ба гиребони тафаккур даркаш,
К-ин дасти ту остини дасти дигар аст [5,98].*

6. Ҳазаҷи мусаддаси маҳзуф ё мақсур - 5 порчаи шеърӣ

v - - - / v - - - / v - -

*Кафат гӯй/, ки кони гав/ҳар астӣ,
К-аз ӯ доим/ кунӣ гавҳар/фишонӣ [5, 97].*

*Ба ҷом - андар/, ту пиндорӣ/ равон аст,
Валекин гар/ равон донӣ/ равонӣ [5, 97].*

7. Ҳазаҷи мусаддаси аҳраби маҳзуф - 1 порчаи шеърӣ

- - v / v - - - / v - -

*Наврӯзу/ ҷаҳон чун бу/ти навойин,
Аз лола/ ҳама кӯҳ/ баста озин [5, 92].*

II. Рамал - 13

1. Рамали мусаммани мақсур - 4 порчаи шеърӣ

- v - - / - v - - / - v - - / - v ~

*Эй зудуда/ сояи ту/ з-оинай фар/ҳанг занг,
Бар хирад сар/ҳангу фаҳри/ олам аз фар/ҳангу ҳанг [5, 103].*

2. Рамали мусаммани маҳбуни маҳзуф - 9 порчаи шеърӣ

- v - - / v v - - / v v - - / v v -

*Накунӣ то/ату он гаҳ/, ки кунӣ сус/ту заиф,
Рост гӯй/, ки магар сух/раву шоко/р кунӣ [5, 109].*

III. Мутақориб - 2

1. Мутақориби мусаммани солим - 1 порчаи шеърӣ

v - - / v - - / v - - / v - -

*Аз ӯ бӯӣ дузди/да кофу/ру анбар,
В-аз ӯ гу/на бурда/ ақиқи/ ямонӣ.
Бимонад гули сурх ҳамвора тоза,
Агар қатрае з-ӯ ба гул барчаконӣ [5, 97].*

2. Мутақориби мусаммани маҳзуф - 1 порчаи шеърӣ

v - - / v - - / v - - / v -

*Яке ҷо/ма в-ин бо/дрӯза/ зи қут,
Дигар ин/ ҳама бе/шиву бар/сарист [5, 100].*

IV. Музореъ - 29 порчаи шеърӣ

1. Музореи мусаммани ахраби макфуфи маҳзуф ё максур - 23 порчаи шеърӣ

- - v / - v - - / v - - v / - v -

*Наргис ни/гар, чӣ гуна/ ҳама оши/қӣ кунад,
Бар чашма/кони он са/нами халлу/хинажод [5, 74].*

2. Музореи мусаммани ахраби маҳзуф - 1 порчаи шеърӣ

- - v / - v - - / - - v / - v -

*Афрози/ хонаам зи/ паи бому/ нӯшишиаш,
Ҳар ч-ам ба/ хона - андар/, саршоҳу/ тир буд [5, 101].*

3. Музореи мусаддаси ахраб - 5 порчаи шеърӣ

- - v / - v - v / v - - -

*Баргашт/ чарх бо ма/ни бечора
В-оҳанги/ ҷанг дора/ду патёра [5, 94].*

V. Мучтасс - 21 порчаи шеърӣ

1. Мучтасси мусаммани маҳбуни аслам - 18/1 порчаи шеърӣ

v - v - / v v - - / v - v - / - -

*Навард будам, то вар/ди ман мувар/рад буд,
Барои вар/д маро тур/ки ман ҳама/парвард.
Кунун гарон шудаму сарду нонавард шудам,
Аз он сабаб, ки ба хайрӣ ҳама бипӯшам вард [5, 75].*

2. Мучтасси мусаммани маҳбуни максур - 2 порчаи шеърӣ

v - v - / v v - - / v - v - / v v ~

*Дирамхари/даи озам/, ситамраси/даи ҳирс,
Нишонаи/ ҳадасонам/, шикори зил/ли суол [5, 85].*

VI. Хафиф - 14 порчаи шеърӣ

1. Хафифи мусаддаси маҳбун - 6 порчаи шеърӣ

- v - - / v - - - / - -

*Эй зи акси/ рухи ту о/ина моҳ,
Шоҳи ҳусни/ву ошиқон-т/ сипоҳ [5, 92].*

2. Хафифи мусаддаси маҳбуни маҳзуф - 6 порчаи шеърӣ

- v - - / v - v - / v - -

*Тез буде/му кундгу/на шудем,
Рост буде/му бошгу/на шудем.
Сарв будему чанд гоҳ баланд,
Гӯж гаштему чун даруна шудем [5, 104].*

3. Хафифи мусаммани маҳбуни аслами мусаббағ - 2 порчаи шеърӣ

- v - - / v - v - / - ~

Осмон о/сиёи гар/дон аст,

Осмон о/самон кунад/ ҳазмон [5, 106].

VII. Мунсарех - 7

1. Мунсарехи мусаммани матвии макшуф - 3 порчаи шеърӣ

- v v - / - v - / - v v - / - v -

Саркаш бар/баст руд/, борбадӣ/ зад суруд,

В-аз майи су/рӣ дурӯд/ сӯи бунаф/ша расид [5, 80].

2. Мунсарехи мусаммани матвии манхур - 3 порчаи шеърӣ

- v v - / - v - v / - v v - / ~

Лола ба ган/ҷор сурх/ карда ҳама/ рӯй,

Аз ҳасади/ хед барка/шид сар аз/ хед [5, 102].

3. Мунсарехи мусаммани махбуни макшуф - 1 порчаи шеърӣ

- - v - / v - - / - - v - / v - -

Абр омад аз/ биёбон/ чун тайласо/ни руҳбон,

Барқ аз миён/-и тобон/ чун буссадин/ чалипо [5, 65].

VIII. Сареъ - 4

1. Сареи мусаддаси матвии макшуф - 4 порчаи шеърӣ

- v v - / - v v - / - v -

Қомати чун/ сарви раво/наш нигар,

Охта он/ мӯи миё/наш нигар.

Зулфу рухаи дидиву акнун биё,

Он лаби ширину забонаш нигар [5, 82].

Хулоса, дар ашъори бозмондаи Кисой беш аз ҳама авзони ҳазач мавриди истифода қарор гирифтааст. Теъдоди порчаҳои шеърӣ дар баҳри ҳазач эҷодшуда 23 адад, аз ҷумла 18-тои он дар шакли мусамман ва 5 порчаи шеърӣ дар шакли мусаддас мебошад. Сабаби чунин басомад бино ба гуфтаи Шамс Қайси Розӣ дар он мебошад, ки «ағлаби нашидот ва агонии араб дар ин баҳр аст» [6, 52].

Баҳрҳои миёнаистеъмодро ҳафиф ва рамал ташкил мекунанд, баҳрҳои сареъ, мунсарех ва мутақориб камистеъмол мебошанд.

Дар ашъори шоир баҳрҳои фаръии музореъ ва мучтас бештар ба қор рафтаанд, ки бино ба таъкиди Бадриддин Мақсудов «...ин ду баҳр бо зиҳофоташ аз рӯи имконоти савтӣ ва таносубу тавозуни ҳичоҳои кӯтоҳу дарози худ дар ибрази оҳангҳои маҳзунона ва баёни ҳасби ҳол мувофиқат мекунанд» [7, 462]. Ба андешаи мо таъсиринокӣ ва ҳаяҷонангезии ашъори дар ҳамин баҳраи сурудаи Кисой дар ҳамин ҷост.

Чи тавре ки зикр гардид, роҷеъ ба вазни ашъори Кисой мақолаи П.Назирова таълиф шудааст [1]. Баъзе аз масъалаҳои, ки муҳаққиқи мазкур баён доштааст, наметавонад қобили қабул бошад. Аз ин рӯ, бо овардани далелу андешаҳои илмӣ худ ба шарҳи он мепардозем. Масъалаи аввалин миқдори порчаҳои шеърӣ мебошад, ки барои муайян кардани басомади авзони ашъори Кисой мавриди истифода қарор гирифтааст. Назирова П. таҳлили худро дар асоси порчаҳои шеърӣ Кисой, ки дар «Ашъори ҳакимон ва орифон» ҷоп шудааст (ҳамагӣ 111 порчаи шеърӣ), ба субут расонидааст. Дар асоси пешгуфтори мухтасари мурағибони ашъори Кисой дар «Ашъори ҳакимон ва орифон» Худой Шарифов ва Абдушуқри Абдусаттор ба хулосае расидан мумкин аст, ки онҳо шеърҳои Кисиро аз маҷмуаи Муҳаммадамини Риёҳӣ таҳия кардаанд, вале муқоисаи матни таҳиясохтаи онҳо бо наشري Риёҳӣ нишон медиҳад, ки матнҳо дар якҷанд маврид ба ҳам мутабиқат надоранд.

Аввалан, дар наشري Х.Шарифов ва А.Абдусаттор ду байти аввали сўгнома, ки таҳти

рақами як омадааст, афтодааст. Яъне миқдори абёти сўгнома дар нашри Х.Шарифов ва А.Абдусаттор 48 байт, дар мачмуаи Риёҳӣ бошад 50 байт аст. Дувум, дар нашри мазкур аз абёти парокандаи Кисой чор порча афтодааст.

Севум, дар нашри Х.Шарифов ва А.Абдусаттор байти аввали порчаи шеърӣ «Субҳ омаду аломати маскул баркашид» тахти рақами 15 ҳамчун байти алоҳида ва байти дувуми қасида дар аввали порчаи шеърӣ рақами 16 омадааст. Чор байти порчаи шеърӣ «Бунафшазор бипӯшид рӯзгор ба барф» дар порчаи шумораи 28 ва ду байти дигари ҳамин китба тахти рақами 29 чун порчаи шеърӣ алоҳида оварда шудааст.

Чаҳорум, дар китоби мазкур байти:

Зи ҳавли тохтану кина охтан-маро,

Ҳаме гудохта ҳамчун куноғ тохта гир [8, 69,73]

ҳам зери рақами 75 ва 89 бо фарқи як калима тақрибан омадааст. П.Назирова вазни шеърҳои мазкурро музореъ муайян кардааст ва дар натиҷа миқдори шеърҳои дар ин вазн сурудаи Кисой се адад зиёд шудааст.

Бино ба гуфтаҳои боло П.Назирова амалан гурӯҳбандии авзони порчаҳои шеърӣ Кисойро дар асоси 108 порча анҷом додааст ва ба арқоми ҷадвали мақолааш тасҳеҳ даровардан лозим аст.

Ғайр аз тафовут дар шумораи порчаҳои шеърӣ баъзе ноҳамхониҳо дар муайян кардани вазни шеърҳо низ мавҷуданд. Тибқи таҳлили П. Назирова истифодаи баҳри рамал дар ашъори шоир 13 порчаи шеърӣ, хафиф 14 порчаи шеърӣ ва мутақориб 2 порчаи шеърӣро ташкил мекунад, ки дар ин ҳисоб мо бо муаллифи мақола мувофиқем.

Аз рӯи таҳлили муҳаққиқ дар шеъри Кисой ҳафт навъи баҳри ҳазач дар 22 порчаи шеърӣ ба қор рафтааст. Мо ба ин шумора вазни порчаи зерини аз китоби «Ҳакимон ва орифон» афтодаро, ки ҳазачи мусаммани аҳраби мақбузи макфуфи маҷбуб мебошад, илова кардем:

Аз баҳри кӣ боядат бад-ин сон шабгир,

В-аз баҳри чӣ боядат бад-ин сон тафу тоб? [5, 97]

-- v / v - v - / v -- v / v ~

Ба ин тариқ, теъдоди порчаҳои шеърӣ дар баҳри ҳазач сурудаи Кисой ба 23 адад мерасад.

П.Назирова 52 порчаи шеърӣ дар вазнҳои баҳри музореъ эҷодшудаи Кисойро муайян карда, чунин хулоса мекунад: «Аз назари басомад ашъори Кисой бештар дар баҳри музореъ ва авзони он суруда шудаанд, ки дар умум, 46,9%-и ашъори ӯро ташкил медиҳад» [1, 146]. Муқоисаи баррасии авзони ашъори Кисой, ки мо ба анҷом расонидем, бо хулосаҳои П.Назирова нишон дод, ки 20 порчаи шеърӣ ба баҳри музореъ нисбатдодаи ӯ дар баҳри мучтасс таълиф шудаанд, яъне ашъори дар баҳри музореъ эҷодгардида 32 порчаро ташкил медиҳад. Аз ин миқдор бояд боз се порчаи шеърӣ тарҳ карда шавад, зеро дар китоби «Ашъори ҳакимон ва орифон» ду порчаи шеърӣ чун чор порчаи алоҳида омадааст ва як порчаи шеърӣ ду маротиба зикр шудааст. Илова бар ин, вазни як порчаи шеърӣ аз китоби «Ашъори ҳакимон ва орифон» афтода:

Афрои хонаам зи пайи бому пӯшишаи,

Ҳар ҷ-ам ба хона андар саришоху тир буд [5, 101].

музореи мусаммани аҳраб буда, миқдори умумии порчаҳои шеърӣ дар баҳри музореъ эҷодшудаи ашъори Кисой 30 ададро ташкил мекунад. П.Назирова вазни қасидаи сўгномаро музореъ ҳисобидааст. Ба назари мо шеъри мазкур дар вазни мунсарех суруда шудааст. Хулласи калом, аз рӯи ҳисоби китоби мо миқдори шеърҳои дар вазни музореъ навиштаи Кисой 29 адад мебошад.

Тибқи таҳлили П. Назирова дар ашъори боқимондаи Кисой 26 навъи 7 баҳри арӯз

мавриди истифода қарор гирифтааст [1, 145]. Дар байни баҳрҳои мавриди истифода қароргирифта дар мақола баҳри мучтасс ба ҳисоб гирифта нашудааст. Ҳол он ки дар ашъори боқимондаи Кисой баҳри мучтас ва зиҳфоти он дар 21 маврид ба қор рафтааст. Дар поён намунаҳои вазни мучтасси мусаммани муҳбуни маҳзуфро, ки дар ашъори Кисой серистеъмол аст, меорем:

*Ба навбаҳо/р ҷаҳон то/за ғашту хур/рам ғашт,
Дарахт саб/залам ғаш/ту хок муъ/лам ғашт [5, 73].*

мафоилун/фаилотун/мафоилун/фаълун
(v - v - / v v - - / v - v - / ~) мучтасси мусаммани маҳбуни аслами мусаббағ

*Ба шохроҳи ниёз - андарун сафар масигол,
Ки мард қўфта гардад бад-он раҳ - андар сахт [5, 73].*

*Ҷанозаи ту надонам кадом ҳодиса буд,
Ки дидаҳо ҷама масқул карду рух маҷруҳ [5, 74].*

Дар тақвияти гуфтаҳои боло қасидаи ломияи шоирро мисол меорем. Назирова вазни ин қасидаро музореи мусаммани маҳбуни маҳзуф муайян кардааст. Ба назари мо, қасидаи мазкур дар вазни мучтасси мусаммани маҳбуни маҳзуф таълиф ёфтааст. Мусаллам аст, ки қасидаи ломияи шоир дар пайравии қасидаи «Шикоят аз пирӣ»-и устод Рӯдакӣ, ки вазни он мучтасси мусаммани маҳбуни аслами мусаббағ мебошад, суруда шудааст. Ин нуктаро олими тоҷик А. Сатторзода низ қайд кардааст: "Ҷизҳои муштараке, ки миёни ин байт ва қасидаи «Шикоят аз пирист», иборат аст аз вазн – мафоилун, фаилотун, мафоилун, фаълун, ҷаъне, мучтасси мусаммани маҳбуни аслами мусаббағ (таъкиди мо – М.М.), қофияву радиф – «он буд», тарзи баён – чунин набуд, чунон буд ва мазмуну муҳтаво, ки дарёи рӯдакиворе аз рӯзгори «бо ниҳоди сомон»-и он замон дар худ ниҳон дорад» [9, 38].

П. Назирова вазни порчаи шеърӣ зеринро музореи мусаммани маҳбуни маҳзуф муайян кардааст:

*Худой ариш ҷаҳонро чунин ниҳод ниҳод,
Ки гоҳ мардум аз ӯ шодмону гаҳ ношод.
Мабош ғамгин, як лафз ёд гир латиф,
Шигифту кўтаҳ, лекин қавиву бобунёд [5, 101].*

Вазни ин китъа мучтасси мусаммани маҳбуни маҳзуф мебошад. Боиси қайд аст, ки китъаи зерин дар як қатор фарҳангҳо ба номи Рӯдакӣ низ нақл шудааст. Масъуди Фарзод, ки арӯзи Рӯдакиро таҳқиқ намудааст, вазни ин китъаро – мафоилун/фаилотун/мафоилун/фаълун муайян намудааст [10, 284]. Афоили мазкур баҳри мучтаси мусаммани маҳбуни маҳзуфро ҳосил мекунад.

Порчаи шеърӣ зерин, ки дар шумори ҳисоби П.Назирова вучуд надорад, аз рӯи вазн дар баҳри мучтасси мусаммани маҳбуни маҳзуф эҷод шудааст:

*Тане дурусту ҳам қути бодрӯза фард,
Ки беҳ зи миннату бегори Кавсару Тасним [5, 104].*

Шумораи истифодаи баҳри мучтасс бо зиҳфоташ дар ашъори Кисой ба 21 порчаи шеърӣ мерасад.

Ба мақсади возеҳу равшантар ифода қардани мулоҳизаҳои мо дар поён ҷадвали таҳлили арӯзии ашъори Кисиро аз мақолаи П.Назирова (ҷадвали 1) ва ҷадвали худро меорем (ҷадвали 2).

Чадвали 1.

№	Номи баҳрҳо	Микдори ашъор	фонз
1.	Ҳазач	22	19,8%
2.	Рамал	13	11,7%
3.	Мутақориб	2	1,8%
4.	Музореъ	52	46,9%
5.	Хафиф	14	12,6%
6.	Сареъ	3	2,7%
7.	Мунсарех	5	4,5%
	Ҳамагӣ	111	100%

Чадвали 2.

№	Номи баҳрҳо	Микдори ашъор	фонз
1.	Ҳазач	23	20,3 %
2.	Рамал	13	11,5%
3.	Мутақориб	2	1,7%
4.	Музореъ	29	25,6%
5.	Хафиф	14	12,3%
6.	Сареъ	4	3,6%
7.	Мучтасс	21	18,5%
8.	Мунсарех	7	6,1%
	Ҳамагӣ	113	100%

Аз рӯи тадқиқи чадвали якум дар ашъори Кисой панҷ порчаи шеърӣ дар ду навъи баҳри мунсарех мавриди қорбурд қарор гирифтааст. Вале тибқи ҳисоби мо микдори порчаҳои шеърӣ ин баҳри арӯз ҳафт ададро ташкил медиҳад. Сабаби чунин тафовут дар он аст, ки П. Назирова вазни қасидаи сугномаро музореи мусаммани аҳраб мешуморад. Мо вазни қасидаро мунсарехи мусаммани маҳбуни макшӯф муайян намудем. Муҳаққиқи номбурда илова бар муайян намудани вазни ашъори шоир, инчунин намунаҳои истифодаи зуҷаҳрайнро бо мисолҳо шарҳ додааст. Дар қатори ин мисолҳо байтеро аз қасидаи сугнома оварда, таъкид мекунад, ки вазни онро мунсарехи мусаммани маҳбуни макшӯф низ хондан мумкин аст.

*Боди сабо/ даромад/, фирдавс гаи/т саҳро,
Орост бу/стонро /найсон ба фар/ши дебо [5, 65].
(мустафъилун/фаълун/мустафъилун/фаълун)*

мунсарехи мусаммани маҳбуни макшӯф

*Боди са/бо даромад/, фирдавс/ гаит саҳро,
Орост /бустонро /найсон ба /фарши дебо.
(мафъӯлу/фойлотун/мафъӯлу/фойлотун)*

музореи мусаммани аҳраб

Дар бораи дар ду баҳр хондани як шеър М. Низомӣ мулоҳизаи ҷолиб дорад: «Дар бораи вазни музореи мусаммани аҳраб бояд гуфт, ки абёти ин вазнро дар ду баҳр – ҳам музореи мусаммани аҳраб ва ҳам мунсарехи мусаммани маҳбуни макшӯф хондан мумкин аст. Ба назари мо, дар вазни дуҷум (мунсарехи мусаммани маҳбуни макшӯф) тақтеъ ва қироати арӯзии он хушояндтар аст» [11, 84].

Ба фикри мо, вазни қасидаи мазкурро мунсарехи мусаммани маҳбуни макшӯф ҳисобидан дуруст аст, зеро салисию равонии матни қасидаро вазни ҷаҳорпора (мусаммат) ташкил

додааст ва афоили баҳри мунсарех маҳз ҳамин оҳангнокиро таъмин месозад: мустафъилун/фаълун/мустафъилун/фаълун/

Қасидаи навёфтаи Кисой дар вазни мунсарехи мусаммани матвии манхур эҷод шудааст.

Ба шумори порчаҳои шеъри баҳри сареъ, ки дар чадвали якум се ададро ташкил медиҳанд, мо як порчаи шеъри дигарро, ки ба маҷмуаи ҷопи Душанбе дохил нашудааст, илова мекунем:

Умр чӣ гуна ҷаҳад аз дасти халқ,
Бод чӣ гуна ҷаҳад аз бодхан [5, 105].

(сарои мусаддаси матвии макшуф)

Хулоса Кисой дар ашъори худ ҳашт баҳри шеъри форсӣ-тоҷикӣ, аз баҳрҳои асли – ҳазач, рамал ва мутақориб, аз баҳрҳои фаръӣ – мучтас, музореъ, мунсарех, хафиф, сареъро истифода бурдааст. Вазн, қофия ва радиф дар эҷодиёти Ҳаким Кисоии Марвазӣ унсури зоҳирӣ набуда, шоир бо интиҳоби вазнҳои равони арӯз, устувории қофияҳои асили тоҷикӣ, радифҳои дохиливу таркибӣ, тавонист ба каломи худ мусиқияти хос бахшад ва андешаҳои ҳикамиву мазҳабиро тақвият бахшад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Назирова, Паринамоҳ. Масъалаҳои вазни шеъри Кисой // Садои Шарқ, 2025. – №8, – С.142-154.
2. Азизов, Сорбон. Баъзе мулоҳизаҳо роҷеъ ба поэтикаи газалиёти Низомии Ганҷавӣ // Номаи донишгоҳ, 2018, №4(57) – С.114-123
3. Нарзиқул, Мисбоҳиддин. Вазни шеъри тоҷикӣ. – Душанбе: Мега-принт, 2021. – 144с.
4. Сирус, Баҳром. Вазни осори боқимондаи Рӯдакӣ // Рӯдакӣ ва замони ӯ. - Сталинобод: Навириёти давлатии Тоҷикистон, 1958. -С.128-141.
5. Риёҳӣ, Муҳаммадамин. Кисоии Марвазӣ [Матн] / Муҳаммадамини Риёҳӣ. Зиндагӣ, андеша ва шеъри ӯ. – Техрон: Интишороти илмӣ, ҷопи ҳафтум, 1375. – 158 с.
6. Розӣ, Шамс Қайс. Алмуъҷам фӣ маъйири ашъор-ил-Аҷам. Ба тасҳеҳи Муҳаммади Қазвинӣ. – Техрон: Донишгоҳи Техрон, 1327. – 513с.
7. Мақсудов Бадриддин. Ҷустуҷӯ дар аҳвол ва осори Ироқӣ. [Матн] / Б.Мақсудов. – Душанбе: Чопхонаи «Пайванд», 2009. – 555 с.
8. Ахтарони адаб (силсила). Ашъори ҳакимон ва орифон [Матн] / Таҳиягарон Худой Шарифов ва Абдушуккур Абдусатторов. Ҷилди 13. – Душанбе: Адиб, 2016. – 480 с.
9. Сатторзода, Абдунабӣ. Аз Рӯдакӣ то Лоиқ [Матн] / Абдунабӣ Сатторзода – Душанбе: Адиб, 2013. – 176 с.
10. Фарзод, Масъуд. Арӯзи Рӯдакӣ // Ёди ёри меҳрубон. Сайре дар зиндагӣ ва сурудаҳои Рӯдакӣ. Ба қўшиши Алии Даҳбошӣ – Техрон: Садои муосир, 1385. –С.267-307.
11. Низомӣ, Муҳриддин. Поэтикаи газалиёти Аттори Нишопурӣ. [Матн] / Муҳриддин Низомӣ. – Душанбе: Абдурахмон-Р, 2023. – 248 с.

REFERENCES:

1. Nazirova, Parinamoh. Questions on Kisai's Written Metres // "Sadoi Sharq" №8, 2025. – PP.142-154
2. Azizov, Sorbon. Some Thoughts on the Poetics of Nizomi Ganjavi's Ghazals//University message №4(57), 2018. – PP. 114-123
3. Narziqul, Misbohididin. Tajik Written Meter. – Dushanbe: Mega-Print, 2021. – 144 pp.
4. Sirus, Bahrom. The Meter of Rudaki's other Works // Rudaki and his time. - Stalinobod: Tajikistan state publishing house, 1958. - PP.128-141.
5. Riyohi, Muhammadamin. Kisoii Marvazi [Text] / Muhammadamin Riyohi. Life, opinion and his poems. – Tehran: Scientific edition, the seventh publication, 1375. – 158 pp.

6. Rozi, Shams Qais. *Almu'jam fi ma'oyir ash'or-il-ajam*. With the correction of Muhammad Qazvini. – Tehran: Tehran University, 1327. – 513 pp.
7. Maqsudov, Badriddin. *Life and Creation of Kamol Khujandi*. [Text] / B.Maqsudov. – Dushanbe, 1994. – 164 pp.
8. *Literary stars (series). Wiser and Mystics' Prose* [Text] / Prepared by Khudoi Sharifov and Abdushukur Abdusattorov. Volume 13. – Dushanbe: Adib, 2016. – 480 pp.
9. Sattorzoda, Abdunabi. *From Rudaki until Loiq* [Text] / Abdunabi Sattorzoda – Dushanbe: Adib, 2013. – 176 pp.
10. Farzod, Mas'ud. *Aruzi Rudaki // In Memory of a Gentle Friend: On the Life and Work of Rudaki*. With efforts of Ali Dahboshi – Tehran: Sadoi muosir, 1385. – PP. 267-307.
11. Nizomi, Muhriddin. *Poetic Style of Attor Nishopuri's Ghazals*. [Text] / Muhriddin Nizomi. – Dushanbe: «Abdurahmon-R», 2023. – 248 pp.